

STRUČNÉ POZNÁMKY O OBDOBÍ HUMANISMU: 1571 – 1620 = ČESKÁ RENESANCE

1571 – Umírá Jiří z Poděbrad; tím končí jedna velká etapa;
Raný humanismus se kryje s obdobím vlády Jagellonců (1471-1526)

Renesance – kulturní proces, šíří se v 15. stol. z Toskánska po celé Itálii; renesanční literatura = literatura, která má vzory v italské a francouzské literatuře 15. a 16. století.

Humanismus – intelektuálně estetické hnutí; vlastní pojem vysvětlen až v pol. 15. stol. Leonardem Brunim d'Arenzzem > nový zájem o člověka.

Reformace – náboženské hnutí; u nás tzv. první reformace = husitství; v Německu: 1517 – Luther vyhláší svých 95 tezí; dále: Ženeva, Holandsko.

LITERATURA:

Cestopisy: již zmiňované v minulé přednášce: jednak *Deník poslův krále Jiřího* – panoš JAROSLAV, jednak VÁCLAV ŠAŠEK Z BÍRKOVA (účastník delegací Lva z Rožmitálu) -

První skutečně humanistický spis: *Dialogus* (1469) – od JANA MLADŠÍHO Z RABŠTEJNA (1437-1473) – církevní hodnostář, u nás v diplomatických službách Jiřího z Poděbrad; rozhovor 4 osobností o politice Jiříka z Poděbrad, o jeho vztahu k papeži, o tom, že byla vyslána křížová výprava na kacířské Čechy. Rozhovoru se účastní: Zdeněk ze Šternberka, Vilém z Rábí, Jan ze Švamberka a Rabštejn.

Další životní osudy Jana Mladšího z Rabštejna: pod silou papežovy autority uhýbá a stává se katolíkem; působí v Uhrách.

Podstatné z jeho spisu: rovnocennost moci duchovní i světské; náboženská snášenlivost.

Vztah k Itálii, kolébce renesance, je u nás zčásti přímý, zčásti zprostředkovaný.

- Známé je u nás Petrarcovo dílo (již r. 1356 byl v Praze); Konáč překládá některé jeho kající žalmy, jeho lyrika ovšem zůstává velmi dlouho opomíjená.
- Boccaccio – jeho Dekameron je přeložen skoro celý; autorem překladů: **HYNEK Z PODĚBRAD** (počeštil 11 novel; 1490); zůstaly ovšem v rukopise, jsou známy z tzv. **NEUBERSKÉHO SBORNÍKU**.
- **ENEAS SILVIO PICCOLOMINI: *Historia Bohemica*** (publ. 1475); přeložen Konáčem – *Česká kronika*, 1510; zaujala také Veleslavína – její druhý překlad (přeložil sám), se stává součástí jeho práce: *Kroniky dvě o založení země české*, 1585 > > Silviova kniha (určitá její část) navíc inspirovala **MIKULÁŠE KONÁČE Z HODIŠKOVA** k napsání **PRVNÍ ČESKÉ SVĚTSKÉ HRY: HRA PĚKNEJCH PŘIPOVÍDEK, 1547.**

HLAVNÍ ŽÁNRY V PŘEDBĚLOHORSKÉM OBDOBÍ:

KRONIKY (HISTORIE)

Existuje jich velké množství, vzrůstá jejich obliba: **KONÁČŮV** překlad Silviovy *České kroniky* (1510); kronika kališnický orientovaného **BOHUSLAVA BÍLEJOVSKÉHO**: *Kronika česká* (1537) – vyšla v Norimberku; kališník **MARTIN KUTHEN ZE ŠPRINSBERKA**: *Kronika o založení země České* (1539); katolík **VÁCLAV HÁJEK Z LIBOČAN**: *Kronika česká* (1541) atd.

Překlady historických prací: např. J. Flavius: *Historie židovské* – přel. Václav Plácela z Elbinku (1592); Eusebius: *Historia církevní* – přel. Kocín + Veleslavín atd.

VELESLAVÍN začíná rozlišovat mezi *kronikou* a *historií*: **Historie** – knihy s vysokou uměleckou a historickou hodnotou; **kroniky** – jen velmi strohý, prostý styl = má jít o faktické záznamy. **Historik** = umělecké, obšírné zpracování dějin *versus* kronikář = zaznamenává události kuse a krátce – bez interpretace.

Stále více se tak (zvláště v případech historií) ukazuje synkretismus funkcí; původně zjevně historické práce se postupně (i díky vystupování takových postav jako Enšpígl, Paleče, Ezop, Markolt = Šalamounův rádce) *beletrizují*; začínají mít charakter zábavných rozprávek => cesta k povídkové a novodobé novelistické tvorbě.

PERIODIZACE:

RANÁ, POČÁTEČNÍ FÁZE renesance/humanismu u nás = 60/70 léta 15. století – 20. léta 16. století; charakteristické je šíření humanistické vzdělanosti ve spojitosti s latinskou tvorbou. Latinská tvorba: zvl. **B. Hasištejský z Lobkovic**; v národním jazyce tvoří: **Viktorin Kornel ze Všehrd**; nejaktivnějším překladatelem a autorem: **Mikuláš Konáč**.

VRCHOLNÁ FÁZE (dle Kopeckého jde o tzv. ZOBECNĚNOU FÁZI) = humanistická vzdělanost se šíří mezi **měšťanstvo**, obohacuje reformaci (Luther, Zwingli, Kalvín), jednota bratrská (**Jan Blahoslav**). Rozšiřuje se ale i latinská produkce, a to i žánrově: např. **Jan Dubravius**, družina okolo **Jana Hodějovského z Hodějova**.

POZDNÍ FÁZE; (dle Kopeckého: tzv. **POPULARIZOVANÁ**) = humanistické myšlenky již zcela rozšířeny mezi nejširší, lidovou vrstvou; vzniká **ZÁBAVNÁ ČETBA PRO LID**. HL. organizátorem byl **Daniel Adam z Veleslavína**; lat. tvorba se stále více zabývá problematikou sociální a národní – např. **Jan Campanus Vodňanský**.

Raná fáze české renesance

Vláda Vladislava II (+1516), později syna Ludvíka (+1526 v bitvě u Moháče proti Turkům), po něm nastupuje Ferdinand I. Habsburský.

Latinská tvorba:

BOHUSLAV HASIŠTEJNSKÝ Z LOBKOVIC (1460-1510); vyšehradský probošt, působil na dvoře Vladislava II.; vlastní sídlo na hradě Hasištejn (humanismus pěstoval v soukromém kroužku).

Dílo: *De situ Pragae et incolentium moribus* (O poloze Prahy a mravech jejích obyvatelů);

Ad Sanctum Venceslaum satira (Satira ke sv. Václavovi; 1489);

De miseria Humana (O lidské ubohosti; 1495);

De avaritia (O lakomství; 1499).

> dílo ovlivněno antickou literaturou.

Nový žánr: **DOPIS (EPISTOLÁRNÍ LITERATURA)**; byla například sestavena oficiální příručka: *De modo epistolandi* (O způsobu dopisování; 1495), vedle ní i řada dalších.

Národní tvorba:

HYNEK Z PODĚBRAD (1452-1492); syn krále Jiřího z Poděbrad; hojně cestoval – člen poselstva krále Matyáše, která měla přivést Beatrici Aragonskou. Překlad 11 boccacciovských novel; + vlastní tvorba: /nezdařilá/ **Rozprávka o jedné pěkné paní, jménem Salomeny, a o jejím velmi netrefném manželu**; erotické motivy i v básni: **Májový sen**. V ostatní jeho tvorbě převažují rysy středověké literatury nad renesanční: **O štěstí; Ctnost, rytíř a Moudrost, O ženitbě, Boj Štěstí s Neštěstím atd. – dílo pouze v rukopisech; nebylo šířeno, velmi záhy zapomenuto, zapadlo.**

PROGRAMOVÝM zakladatelem národního humanismu:

VIKTORIN KORNELOV ZE VŠEHRD (1460-1520); snaha tvořit česky – pod vlivem antické literatury;

1501 tiskem vyšel jeho překlad (z latiny do češtiny) tří raně křesťanských traktátů – ***Knihy sv. Jana Zlatoústého o napravení padlého***. V prologu tohoto překladu vyslovena oslava mateřštiny, to bylo od té doby interpretováno jako jistý národní program.

Právnícký text: ***O práviech, súdiech i o dskách země České knihy devatery = Knihy devatery – zůstalo v rukopise***; hájí měšťanské postoje; proti tomu feudální zájmy zajistilo tzv. *Vladislavské zřízení zemské*; Kornel svůj text upravuje, ale i tak zůstala 2. verze z r. 1508 v rukopise. Jedná se o vrcholně humanistické dílo; kniha je psaná jasnou a kritickou metodou; vynikající rétorika i jazyk + řada právníckých nuancí.

Vlastní čeští humanisté: Konáč; Řehoř a Zikmund z Jelení; Václav Písecký.

MIKULÁŠ KONÁČ Z HODIŠKOVA (1480-1546)

Překl. Boccaccia, Silvia Piccolominiho, má vlastní tiskárnu!! – pro šíření mateřštiny měl tedy velký vliv a význam. Dílo: ***O najbiednějším stavu velikých pánuov – r. 1507*** – obhajoba národního jazyka.

Mimo to tiskne: lukiánské dialogy, středověké bajky, list informující krále L. Jagellonského o neutěšené situaci v zemi; spisy Jana Husa (Výklad víry, Desatera a Páteře atd.).

ŘEHOŘ HRUBÝ Z JELENÍ (1460-1514)

Nestudoval na žádné univerzitě – všechny prostředky šly na vzdělání jeho syna Zikmunda. Pracoval jako písař a překladatel; jeho tvorba zůstala namnoze v RUKOPISE.

Tiskem: spolu s Kornelem ze Všehrd: Zlatoústého traktát: ***O tom, že žádný nemůž uražen býti od jiného než sám od sebe***. Překlady: z antické, humanistické i reformační literatury; mj. ***Chválu bláznovství*** od E. Rotterdamského (rkp. 1512; ale zřejmě i tiskem u Konáče) a Petrarkovo pojednání: ***Knihy dvojce o lékařství proti štěstí a neštěstí***.

Vlastní dílo: *Napomenutí Pražanům (1513)* = vyhrocená situace mezi feudály a měšťanstvem; varování před občanskou válkou; popis ctností ideálního panovníka.

Učitelem jeho syna Zikmunda je **VÁCLAV PÍSECKÝ (1482-1511)**

Nejprve působil na škole sv. Jindřicha v Novém Městě pražském, pak od 1506 na UK; dochovány dva dopisy: (a) Mistru Michalovi ze Stráže – obsahuje lat. *Hádání* (Písecký x boloňsk. dominikán o způsobu přijímání); (b) Dopis Řehoři Hrubému: obsahuje překlad z řečtiny: *Isokratovo napomenutí k Demonikovi* – ideály, podle kterých vychovává Zikmunda.

ZIKMUND HRUBÝ Z JELENÍ (1497-1554) – GELENIUS

Vzdělání získal v zahraničí; doma se neuplatnil; odchází do Basileje; ve Frobeniově tiskárně se stává korektorem a vydavatelem klasiků;

Je vynikajícím překladatelem z řečtiny; autorem slovníku: *Lexicon symphonum* – latinsko-německo-řecko-český.

JAN ČEŠKA (+1551) – vychovatel a učitel synů Viléma z Perštejna – Jana a Vojtěcha; Napsal pro ně dílo: ***Řeči o naučení hlubokých mudrců***.

LUTERSKÁ REFORMACE:

Propagátorem je **OLDŘICH VELENSKÝ Z MNICHOVA (1495-1531)**; bakalář UK, pak univ. Paříž; po návratu do vlasti: tiskař, polemik a překladatel: Erasma, Lukiána, Luthera.

Dílo: ***In hoc libello ... apostolum Petrum Rhomam non venisse*** (1520); nesouhlas s primátem římského papeže v církvi;

Tiskem postupně vycházejí: díla Husova, Chelčického, Postila atd.;

Pekelné listy (pekelníci píší církevním hodnostářům) – Velenský přeložil: Dialog: *Rokovanie dvú osob, Paškvilla a Cyra* (1520)

SATIRA – ZÁBAVNÁ LITERATURA:

FRANTOVY PRÁVA (1518)

Jedná se o prozaickou mravoučnou satiru, parodii cechovních předpisů. Cech pijanů a grobiánů, pro který je charakteristická rozpustilost, zábava a dobré pití, se staví proti jakékoli konvenci a uměřenosti. Rozpustilost je opakem moudrosti; dobře míněné rady a zásady jsou vždy přehnány a obráceny. Svým tématem a zpracováním je kniha stále živá. V pozadí je kritika šlechty, naopak posiování pozic lidových linií literatury – značná inspirace žertovnými rozprávkami Heinricha Bebela (*Liber facetiarum*, 1509). Ve skladbě se objevují bajky, pohádka, anekdoty. Dílo přeloženo do polštiny; velký vliv na polskou literaturu.

Vrcholná fáze české renesance

1526 – českým králem zvolen Ferdinand I. Habsburský – zahajuje linie 19 českých králů trvající až do roku 1918; okolo roku 1546/1547 silný protihabsburský odboj šlechty, českých stavů; potlačeno – potrestána zvl. královská města. = král své rozhodnutí zdůvodnil v souboru písemných dokumentů: *Akta všech těch věcí etc.* (1547). Na tento text reakce: např. spis odbojného kancléře Starého Města pražského: **Sixta z Ottersdorfu** (1548 – kolovala jen v rukopise: *Acta rerum gestarum, tj. Dennopis za našeho času v Čechách bouřlivých let 1546-1547*) – vedle toho se šířily také různé paskvily, pamflety, i polemické agitační protikatolické (luteránské) letáky. V té době byly vytištěny i tři lidové hry – rozvíjí se tedy drama: jde o polemicko-satirickou hru: *Pammachius*; s biblickou tematikou: *Judith* a světská tematika: *Hra pěknejch přípovídek*.

Represivní opatření Ferdinanda I.: Zákaz knihtisku; povolena jen jedna, oficiální tiskárna: Bartoloměje Netolického.

Reakce: přenos české literatury na Moravu, zde se tisknou nová díla: Olomouc, Prostějov; vedle prózy tištěny i verše: např. sborník milostené poezie – objeven 1961 v MZK v Brně (fragment 11 básní – středověká, humanistická a lidová erotická tematika).

> král prosazuje šlechtu – to vyvolává odpor, formuje se měšťanská opozice, má podobu boje za náboženskou svobodu – ideovou základnou tvoří Jednota bratrská a luterství.

Beletrie ustupuje, objevují se jazykozpytná, **lingvistická díla**:

1533 – *Gramatika česká* (podíleli se na ní: Václav Beneš Optát, Petr Gzel, Václav Philomates) – vydaná v Náměšti nad Oslavou – stojí na počátku českého humanistického

jazykozpytu; její význam: sjednocení grafického systému, který byl do té doby značně rozkolísaný.

1535 – *Isagogicon* (Optát, Gzel) – přepracování jejich Orthographie, která je součástí Gramatiky – tou se zabýval i Jan Blahoslav.

1533 – v překladu Optátově a Gzelově – publ. *Nový zákon* (předlohou je lat. text E. Rotterdamského)

Vznikají právnické knihy:

Knihy městských práv (1536) – od **BRICKÍHO Z LICKA**;

Knihy o pozdvižení jedněch proti druhým (1529-30) – od **BARTOŠE PÍSAŘE** – vypsal v něm nesmiřitelný boj mezi dvěma křídly pražského patriciátu: starokališnickým x luterským.

Kroniky: (1537-1541) – kronikářská exploze, vydání čtyř kronik:

Utrakvisticky orientované kroniky **BOHUSLAVA BÍLEJOVSKÉHO** (1537) a **MARTINA KUTHENA ZE ŠPRINSBERKA** (1539).

Katolicky orientované: **VÁCLAVA HÁJKA Z LIBOČAN** (1541), **SOBKŮV** překlad světových dějin německého luterána Johanna Cariona (svého času bestseller).

Kroniky se vzájemně liší především ve svém názoru na husitskou revoluci; Hus a Jeroným líčení jako poctiví kněží, táboriti však (kromě Kuthena) jsou odsuzováni; Bílejovský má pochopení pro Žižku jako vojevůdce, kterého však Hájek líčí jako zločince.

Kuthen – jen velmi stručné a ne příliš živé; nejčtivější byla ***Hájkova kronika***.

Nejvýznamnějším latinským humanistou:

JAN DUBRAVIUS (JAN SKÁLA Z DOUBRAVKY, 1486-1553); Studoval v Padově; kancléř olomouckého biskupa; on sám byl biskupem v Olomouci posledních 11 let svého života.

Inspirován *Novou radou* Smily Flašky z Pardubic (okol. 1400) píše analogické dílo: ***Theribulie*** (1520), kde ovšem panovník má být obdařen humanistickou vzdělaností a šlechtetností (u Smily šlo o apologii božího poslání panovníka).

1547 – ***De piscinis*** (O rybnících) = zdokonalení stavby rybníků a chovu kaprů (Rožmberkové, Perštejnové – rozvoj rybníkářství...)

1552 – ***Historia regni Bohemiae*** = Dějiny Českého království; pod vlivem Hájkovy kroniky napsal české dějiny – vrcholná a elegantní latina.

>> Na Moravě má útočiště **Jednota bratrská**;

v Čechách pronásledovaná – strůjkyňě protihabsburského odporu (na Mladoboleslavsku pod ochranou: Arnošta Krajíře z Krajku), po jeho smrti 1555 sbor rozehnan, nucen odejít je mimo jiné **JAN BLAHOSLAV** (1557 zvolen biskupem se sídlem v Ivančicích); z Ivančic 1578 tiskárna přenesena do nedalekých Kralic na tvrz Karla staršího ze Žerotína. Přesun připravoval Blahoslavův nástupce: **Ondřej Štefana**; díky němu nová, kalvínská orientace jednoty (do té doby luterská orientace).

Institucionální založení: **1467**

Duchovní a myšlenková inspirace: **kroužky P. Chelčického a Jana Rokycany**

Původně šlo o společenství nejhudších, uznávajících pouze bibli.

Řehoř Krajčí – za jeho vedení sboru odmítání vzdělávání; důraz na pouhou víru;

Lukáš Pražský (1450-1528) naopak prosazoval důraz na vědění, vzdělání, podporu školství a knihtisku. S tím ovšem někteří nesouhlasí (mj. i s tím, že do Jednoty vstupovali měšťané a šlechta – odešli proto jako **tzv. menší stránka 1494/5.**)

Tato dvojpólovost Jednoty je problematická; značně to komplikuje další působení Jednoty bratrské. Problém nebyl vyřešen, vrátil se k němu až po 30 letech **JAN BLAHOSLAV** – ve spise věnovaném polemice s misomusy – **FILIPIKA PROTI MISOMUSŮM** (1567). **Blahoslav se dovolává bible i soudobé reformační a humanistické vědy** – integrované chápání obou variant renesanční kultury.

JAN BLAHOSLAV = **BLAŽEK**; **BLAHOSLAV** – to je jen jeho humanistické jméno; studium ve Vitemberku (osobně poznal Luthera i Melanchtona); v Goldbergu, Královci a Basileji (zde se seznámil se Zikmundem Hrubým z Jelení). Po návratu učí v Prostějově a Mladé Boleslavi; od 1553 se stará o bratrský archiv (**Acta Unitatis Fratrum** – 14 svazků knih důležitých písemností bratrského sboru; po 1620 archiv v Lešně, vrací se do Prahy 1945 – do Národního muzea).

1558 – spis **MUSICA**; formuluje zde samostatnou estetickou teorii – jednalo se v podstatě o přípravou práci pro:

1561 – velký kancionál: *Písně chval božských* (publ. v Šamotulách u Poznaně – tzv. ŠAMOTULSKÝ KANCIONÁL); 1564 již vyšlo v Ivančicích.

1564 – překlad *NOVÉHO ZÁKONA*; založeno na překladu franc. protestanta Théodora Bége; jazykově nejlepší verze; > snaha přeložit celý text bible nově>>

KRALICKÁ BIBLE (šestidílka; ilegální tiskárna: 1579-1594 – s poznámkovým aparátem;

Jednodílná podoba – bez pozn. aparátu – 1596 a 1613; Blahoslavův překlad přejat téměř beze změn.

Organizace biblické a překladatelské skupiny (Kralická skupina složena z 9 duchovních: Jan Eneáš, Izaiáš Cibulka – stylově sjednotil všechny texty; znalci hebrejštiny: Mikuláš Albrecht z Kaménka, Lukáš Helic) – při překladu používali **Antorfskou polyglottu (vrcholné dílo tehdejší biblistiky; 1572)**, přihlíželi k bibli vydané Melantrichem aj.

Humanistická čeština – zde vrcholí; na dalších 200 let je normou pro exulanty.

Blahoslav: 1571 = VADY KAZATELŮV = první česká teorie řečnictví.

GRAMATIKA ČESKÁ – důkladný komentář Náměšťské *Gramatiky*, samostatné výklady o spec. vlastnostech češtiny: TROPY A FIGURY (zavedl, popsal, objasnil, co to je), o nářečích, příslovích atd. == nesystematické, spíš soubor postřehů – DLOHO V RUKOPISE, TISKEM 1857, pak až 1991.

Poč. 50 LET – NOVÝ ROZVOJ A ROZŠÍŘENÍ TISKÁREN

Prosazují se:

- 1) **JAN KOSOŘSKÝ Z KOSOŘE (např. tiskem – vydával Konáčovy spisy; nejvýznamnější jeho vydanou knihou byla *Kozmografia česká*, 1554) – přeložen a zčásti i adaptován spis basilej. prof. Sebastiana Münstera (výklady zeměpisné, dějepisné). – zvl. zahraniční kontext, není to cenzurováno.**

- 2) **JIŘÍ MELANTRICH Z AVENTÝNA**
Absolvent UK; typograf, bohaté zkušenosti ze zahraničí; pracoval v tiskárnách, od 1552 majitel původně Netolického tiskárny – zkvalitnil ji, vydal zde asi 200 tisků (mj. bible i herbáře atd.); r. 1576 předal tiskárnu svému zeti: **DANIELU ADAMU Z VELESLAVÍNA.**

Bible – luterské interpretace /vystupují proti tomu jezuité, u nás jsou od r. 1556, kdy je přivedl Ferdinand I./.
Herbář – **MATTHIOLIHO** – napsal ho latinsky v době svého působení v Praze (vyšel u Melantricha – česky, německy); autorem české části: **TADEÁŠ HÁJEK Z HÁJKU** (publ. 1562; *Herbář, jinak Bylinář*).

- 3) **JAN KOZEL: vydal cestopis OLDŘICHA PREFÁTA Z VLKANOVA (1563): *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny.***

- 4) **JAN JIČÍNSKÝ** vydal 1566 *Komedii českou o bohatci a Lazarovi* (od **PAVLA KYRMEZERA**). Kyrmezer je dále autorem her: *Komedie nová o vdově* (1573); *Komedie o Tobiášovi* (1581) => stal se nejpůvodnějším tvůrcem (po Konáčovi a jeho Juditě) našeho biblického dramatu.

Pozdní fáze české renesance

1576 – nastupuje na trůn Rudolf II.; cílevědomé zaměření Veleslavína v Praze, Jednoty bratrské v Kralicích.

DANIEL ADAM Z VEESLAVÍNA (1546-1599)

Působil na UK v oboru historie; **organizátor**; jediné orig. dílo: **Kalendář historický** (1578, 2. vyd. 1590); jinak též překladatel, kompilátor, upravovatel, autor předmluv a doslovů.

Vydal nový překlad **Kroniky světa** od JANA KARIONA (první překlad Burjána Sobka z Kornic), publ. 1541.

Dále vydává překlad díla JIŘÍHO LAUTERBECKA: **Politia historica** – rukověť pro obecní a veřejnou správu (přeložil to spolu s Jan Kocín z Kocinétu).

Tiskne kroniku: 1585 Kroniky dvě = **Kroniky dvě o založení země České** /jedná se o nový překlad Silviovy kroniky (pův. Konáč 1510) a novou edici Kutherovy kroniky (pův. 1539)/. Spis má rozsáhlou Veeslavínovu předmluvu; oproti Silviovi však lépe hodnotí husitské hnutí, sám nově zpracovává dějiny země české.

Ve své tiskárně vydal řadu dalších kronik; cestopisů – soustředil kolem sebe družinu, která systematicky pracovala na šíření českého jazyka a literatury.

Veeslavín sestavoval také slovníky:

- *Dictionarium linguae latinae*, 1579
- *Nomenclator ... tribus linguis*, 1586
- *Nomenclator quadrilinguis*, 1598
- **SILVA QUADRILINGUIS, 1598** - ! nejdůl., čtyřjazyčný – česko-latinsko-řecko-německý

Upravoval básně německých a latinských básníků (Cicerona, Plauta, Terentia), něm. Jiřího Fabricia (Kamenického).

VEESLAVÍNOVA DRUŽINA:

- 1) **Většinou historiografové, jen dva prof. UK – orientovaní ale jinak – viz níže:**
- 2) **PAVEL KRYSŤYÁN Z KOLDÍNA** (1530-1589) – zvaný též Klatovský; teoretik práva, městský písař, staroměstský kancléř; D.: **Práva městská Království českého**, 1579 – kniha se ujala; 1610 zavedena v Čechách; 1697 na Moravě – platila až do roku 1812.
- 3) **ADAM HUBER Z RYZENPACHU** (1546-1613); lékař a botanik; D.: **Regiment zdraví**, 1587; zabývá se znovu Matthioliho herbářem – po Hájkovi (1596)

Zásadní vliv na vývoj a rozvoj spisovné češtiny; nové překlady – původní překlady (např. Silviova kronika) totiž zastarávají.

Úspěchy v dalších oborech:

Medicína: **TOMÁŠ JORDÁN Z KLAUZENBURKU** (1539-1586); původem z Kluže; studium v zahraničí, pak působil až do své smrti jako první zemský lékař na Moravě; D.: **Pestis phaenomena** (1576) – popis choroby a nastínění základních pravidel léčby; vztahuje se

na morovou epidemii v Brně z 1571. O epidemii příjice rozšiřované z brněnských veřejných lázní napsal práci: *Luis novae in Moravia exortae descriptio* (1578). Jeho nejdůležitějším dílem je ale studie o minerálních a léčivých pramenech z Moravy: *Kníha o vodách hojitedlných neb teplicech moravských* (1580) – jde o překlad původně latinského spisu, ten byl ovšem vytištěn až 6 let po české verzi.

Dále: **ADAM ZÁLUŽANSKÝ ZE ZÁLUŽAN** (+ 1613); botanika, medicína; prof. UK; D.: *Methodi herbariae libri tres* (Tři knihy k metodologii herbářství 1594) – 2. vyd. 1604 obsahuje již české názvy rostlin.

Alchymie: **BAVOR RODOVSKÝ Z HUSTIŘAN** (asi 1526-1600) – snaha počestit alchymickou terminologii: *Kníha o dokonalém umění chemickém*, 1585; *Řeči filosofské*, 1591 – o kameni mudrců.

Astronomie, matematika: **MARTIN BOCHÁČEK Z NAUMĚŘIC** (1539-1612); dlouholetý rektor UK; přivydělával se pranostikami a kalendáři.

Historiografie: zvl. Veleslavín a jeho družina – mimo ně také: **BARTOLOMĚJ PAPROCKÝ Z HLAHOL** (+ 1604; polský šlechtic, emigrant, zabýval se genealogickými výzkumy: *Zrcadlo slavného Markrabství moravského*, 1593; je autorem básnického souboru *Nová kratochvíle*, publ. 1597, 1598, 1600),

Dále:

MAREK BYDŽOVSKÝ Z FLORENTINA (+1612; uspoř. 3 rukopisné sborníky (kroniky) z doby Ferdinanda I., Maxmiliána II. a Rudolfa II. – ukazují obraz doby, myšlení tehdejšího středního stavu.

VÁCLAV BŘEZAN (+1618; rožmberský archivář; zakladatel archívního souboru podrobně mapující historii rodu: *Monumenta Rosenbergica*) – dnes ztracený; zachoval se pouze jeho stručný výtah: *Život pana Viléma a pana Voka z Rožmberka* (z let 1610-1615).

Jazykověda: tendence k napsání mluvnice češtiny;

Utrakvistický, potom katolický kněz **MATOUŠ BENEŠOVSKÝ PHILONOMUS** (+1595) – autorem knihy: *Grammatica Bohemica, Gramatika česká, milovníkům téhož jazyka velmi užitečná* (1575).

VAVŘINEC BENEDIKT Z NUDOŽER (+ 1610); na UK přenášel klasickou filologii a matematiku; na Veleslavínovo naléhání napsal první systematickou mluvnici češtiny: *Grammaticae Bohemicae ad leges naturalis methodi conformatae libri duo* (1603); do češtiny přeložil rytmometricky (= časoměrně s rýmem) žaltář, ale rukopisný překlad nejspíš shořel v Praze 1620; již dříve částečně vydal 1606 – *Žalmové někteří v písni české na způsob veršů latinských uvedení a vydání*.

Drama: laicizační, zlidovující tendence, světská produkce:

Tragedie aneb Hra žebráci – spor žebráků s kupcem v krčmě (1573, 1608, 1609);

Anonymní fraška: **Sedlský masopust** (1588) – obraz venkovského života s protikněžskými a protiženskými výpady: námluvy, odmítnutí dívkou, nespokojenost, rvačka, potrestání.

1604 – vytištěny tři hry **TOBIÁŠE MOUŘENÍNA Z LITOMYŠLE (luterán); Věk člověka** – vývoj lidského života, v každém desetiletí autor hledá hříchy člověka; moralistní tendenci má i druhá skladba: **Historie o jednom sedlském pacholku** (nespravedlivě odsouzený mládenec na popravišti, kouzelné housličky vyzradí, kdo je skutečným viníkem).

Další hra je parabolou o marnotratném synovi: **Vejestupný syn** – (vejstupný=vystupuje ze zákona; porušuje zákon) nemravný mladík je k zločinnosti sváděn falešným přítelem, vždy se nakonec vrací k otci.

>> **Historie i Vejestupný syn** byly velmi oblíbené; od 17. do 19. století byly vydány celkem jedenáctkrát > staly se knížkami lidového čtení.

Dále:

Pololidové hry (vesměs dialogy různých postaviček: zoufalce, blázna, doktora, koktavého atd.) + také ale **Historia duchovní o Samsonovi** (1608) = nejdelší česká biblická hra; součástí této hry je ale i komické interludium: **Helluo a Jedaemus** (jedná se o klasický spor; lidová moudrost vítězí nad myšlenkovou těžkopádností). Připojeno bylo i postludium: **Polapená nevěra** (mravoučný závěr, aby si staří muži nebrali mladé manželky).

Postupné zlidovění velikonoční tematiky – dokládá to dílo: **ŠIMONA LOMNICKÉHO Z BUDČE** (+ po 1622); -> **Triumf aneb Komédie kratičká o přeslavném syna božího nad smrtí, peklem a ďáblem vítězí**, nebo: **Marie o navštívení hrobu Krista Pána** (obě 1582). Jiná hra: **Komedia neb Hra kratičká, potěšitelná a nová o radostném vzkříšení Krista Pána** (asi 1595) – zlidovění tradičních náboženských motivů.

Cestopisy

- **Příhody: VÁCLAVA VRATISLAVA Z MITROVIC (+ 1635)**; kniha dokončena 1599 – zůstala však v rukopise.
- **Putování aneb Cesta z království českého do města Benátek, odtud po moři do země Svaté, země Jáské a dále do Egypta...** od **KRYŠTOFA HARANTA Z POLŽIC A BEZDRUŽIC** (1564-1621); kniha vydána tiskem 1608 ve veleslavínské tiskárně.

Mravoučné knihy

Moralizování, které se místy stává velmi čtivou beletrií:

ŠIMON LOMNICKÝ Z BUDČE – **Kupidova střela** (1590; proti smilstvu);

Tobolka zlatá proti hříchu lakomství, 1615

Instrukcí, čili naučení mladému hospodáři, 1585.

Sestavil dva kancionály, ty ukazují novou vývojovou řadu a možnosti dalšího smětování.

VAVŘINEC LEANDR RVAČOVSKÝ Z RVAČOVA (1525-po 1590); D.: **Masopust** (1580); kniha je namířena **proti masopustním slavnostem**; jde o prozaickou alegorii s postavami s 12 syny Masopustovými, nectnosti personifikuje např. Vožralec, Lakomec atd.

MIKULÁŠ DAČICKÝ Z HESLOVA (1555-1625); D.: *Prostopravda* – jde zejména o sociální, duchovní i jinak ostré satiry proti ženám, lékařům, právníkům a katolickým kněžím. Soubor ovšem obsahuje i vlastenecké skladby, např. báseň *Ó Bohémia*. Ranou memoáristiku představují *Paměti* (vznikly redakcí starších zápisů rodin Prácheňské a Dačické, ale také rozšířením materiálu o vlastní vzpomínky);

Stále častěji je také uplatňovaná **POLEMIKA**:
Využívali ji zejména nekatoličtí autoři.

KAREL STARŠÍ ZE ŽEROTÍNA – (1564-1636); řada zápisů o soudech, obecních sněmech atd.; zejm. však: *Apologia neb Obrana ode mne. Karla staršího Žerotína, ku panu Jiříkovi z Hodic* (1606) – vyvrcholení české humanistické epistolární tradice;

VÁCLAV BUDOVEC Z BUDOVA (1621)
D.: *Antikorán* (1593); 1. verze 1593 přepracována; nová verze 1614.

Jan Campanus (1572-1622); působil na UK (děkan, prorektor, rektor); usiloval o reformu Karolina; nucen přestoupit na katolictví; autorem významné latisnksé školské hry: *Bretislaus, comoedina nova*. Šlo o hru z českých dějin; její provozování bylo 1604 oficiálně zakázáno; tiskem 1614 u Veleslavína.

Použitá literatura:

M. Kopecký: *Česká literatura od 70. let 15. století do 20. let 17. století*, Brno: MU 1996.
Z. Tichá: *Cesta starší české literatury*, Praha: Panorama 1984.
J. Mukařovský (ed.): *Dějiny české literatury I. Starší česká literatura*, Praha: Nakladatelství československé akademie věd 1959.

Rozšiřující literatura (výběr):

J. Hrabák: *Starší česká literatura: úvod do studia. 2.*, uprav. a dopl. vyd., Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1979.
M. Kopecký (ed.): *Starší česká a slovenská literatura*, 2. vyd. Brno: MU 1991.
M. Kopecký: *Český humanismus*, Praha: Melantrich 1988.
E. Petrů: *Vzrušující skutečnost. Fakta a fantazie ve středověké a humanistické literatuře*, Ostrava: Profil 1984.
E. Petrů: *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře*, Olomouc: Votobia 1996.
E. Petrů: *Zrcadlo skutečnosti. Kniha o středověké, renesanční a barokní parodii*, Praha: ISV 2002.